

«Com vol empaltar, dues coses deu hom guordar». La traducció en català del tractat d'agricultura de Gottfried de Francònia

Maria Antònia MARTÍ ESCAYOL *

Universitat Autònoma de Barcelona

Vers l'any 1300¹ Gottfried de Francònia,² natural de Wiirzburg,³ va escriure en llatí un tractat d'agricultura, mentre vivia a Itàlia, que es coneix amb el nom de *De plantationibus arborum et de conservatione vini*.⁴ Aquesta obra es va divulgar per Europa mitjançant les traduccions realitzades en diverses llengües vernacles. El filòleg Gerhard Eis va suposar una influència de l'obra circumscrita al territori d'Alemanya, pressuposant que la traducció alemanya⁵ va ser la més cèlebre. No obstant, la recerca actual evidencia una difusió més àmplia a mesura que progressa la identificació de manuscrits escrits en llatí,⁶ anglès, suec, txec, holandès,⁷ bàvar,⁸ francès,⁹ català, castellà i aragonès.

Les versions en alemany¹⁰ i en anglès¹¹ han estat objecte de curoses edicions crítiques, però encara queda per fer un estudi de les versions ibèriques, així com aconseguir el reconeixement dins de la bibliografia dedicada a l'obra de Gottfried. Amb l'objectiu d'esmenar aquest buit, el present treball aprofundirà en la transmissió textual de l'obra de l'autor alemany aportant una exhaustiva descripció de les versions ibèriques. La matisació de la pintura del tractat permetrà que aquestes versions es consolidin com a documents d'interès dins de la bibliografia.

* Professora agregada de la Universitat Autònoma de Barcelona (mariaantonia.marti@uab.cat).

1. La recerca de Martina Giese amb la localització de noves còpies en llatí situen la redacció de l'obra original al voltant de l'any 1300. Vegeu: Giese (2003).

2. En cap de les versions conegudes se cita el nom de l'autor al llarg del text, tot i que en el colofó d'algunes versions apareix com a Godfridus o Galfridus (és el cas de L f. 45v). Gerhard Eis, editor de la versió alemanya, l'anomena Gottfried von Franken (Eis 1944), Willy L. Braekman, editor de la versió anglesa, Geoffrey of Franconia (Braekman 1989: 7-11) i Lluís Cifuentes, dins la recopilació de textos científics catalans medievals, Jofre de Francònia (Cifuentes 2002). En aquest treball optem per emprar Gottfried de Francònia.

3. Gentry (2002: 331).

4. Es considera que aquest és el títol més pertinent i també el més comú durant l'edat mitjana. No obstant, en els actuals catàlegs o repertoris bibliogràfics l'obra sovint apareix amb el títol atorgat en les dues principals edicions contemporànies, *Pelzbuch*, en alemany, per Gerhard Eis, i *Book of trees and wine*, en anglès, per Willy L. Braekman.

5. Schneider (1984: 149).

6. Ankenbrand (1970); Ambrosoli (1997: 29-36).

7. Ambrosoli (1997); Bevilacqua (1981: 60s).

8. Keil, Mayer (1998: 2349-2354).

9. Braekman (2003: 230s).

10. Ankerbrand (1970).

11. Braekman (1985: 19-39); Ellis (2008: 65).

fia especialitzada en Gottfried i dins de la bibliografia internacional d'història de l'agricultura. Així mateix, possibilitarà que estudis futurs aportin noves dades de l'agricultura i de les tècniques de traducció medievals i modernes així com de la transmissió lexicològica, temes que no entren en el propòsit específic d'aquest treball.

En el present article identificarem en primer lloc els manuscrits a estudiar, tot seguit exposarem l'estructura general de les traduccions, la divisió en capítols, les temàtiques tractades, les absències i les adaptacions; a continuació identificarem les principals fonts del tractat i, per acabar, analitzarem les relacions entre els testimonis ibèrics de les traduccions de Gottfried de Francònia i els altres textos que formen part dels volums miscel·lanis que les conserven.

Identificació de les fonts

Actualment es coneixen tres testimonis que contenen la traducció de l'obra de Gottfried de Francònia en llengües ibèriques. En castellà aragonès, el ms. 10211 de la Biblioteca Nacional de Madrid (a partir d'ara, BNM), datat entre el 1385 i el 1407, entre els folis 224r i 244r. En català, el ms. Esp. 291 de la Bibliothèque Nationale de Paris (a partir d'ara, BnF), datat entre el 1475 i el 1525, entre els folis 1r i 30v, i el ms. 6437 de la Biblioteca Municipal de València (a partir d'ara, BMV), del segle xv, entre els folis 100v i 111r. Aquest treball se centrarà en la descripció de BNM i BnF¹² i la confrontació entre ells, així com amb la versió del segle xv escrita en llatí, Additional 23002 de la British Library de Londres, folis 32r-45v (a partir d'ara, L),¹³ amb la versió més antiga conservada en alemany, el manuscrit del segle xiv Cod. 504 de la Stiftsbibliothek d'Admont, folis 60r-79r (a partir d'ara, G), editat per Gerhard Eis, i amb el manuscrit del segle xv de la British Library Sloane 686, folis 19r-39v (a partir d'ara, E), editat per Braekman.

El manuscrit BNM està compost per vuit textos de diferents autors copiats per una única mà:

12. El text de Gottfried de BNM i el conjunt de BnF resten inèdits. Aquest darrer manuscrit està sent objecte d'estudi i edició per part de l'autora del present article. Els tres manuscrits es descriuen a PhiloBiblon, el projecte de la University of California per construir una base de dades biobibliogràfica de textos antics de la Península Ibèrica: The Regents of the University of California, *PhiloBiblon*, 1997 (darrera actualització: 30 de juliol de 2009), <http://sunsite.berkeley.edu/PhiloBiblon/> [Consulta: 1 de setembre de 2009]. A PhiloBiblon, el manuscrit de BNM té el número d'identificació Beta manid 2288: <http://sunsite.berkeley.edu/PhiloBiblon/BETA/2288.html> [Consulta: 25 de gener de 2010] i està descrit en la base de dades de la Biblioteca Nacional de Madrid. <http://catalogo.bne.es/uhtbin/cgiisirs/615QtM5mrs/BNMADRID/65884480/9> [Consulta: 25 de gener 2010]. A PhiloBiblon BnF posseeix el número d'identificació Biteca manid 1271. <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1271.html> [Consulta: 28 de juliol de 2009] i també és descrit a Morel-Fatio (1892: 32-33) i Bohigas (1985: 108). Quant a la descripció donada per PhiloBiblon, seria necessari matisar l'atribució a Gottfried entre els folis 1r-30v; a partir del foli 14v (BnF 34) el text difereix en contingut respecte a l'obra de l'alemany, i a partir del foli 18v ni el tema ni el contingut coincideixen amb les versions de Gottfried amb les quals l'hem comparat. Per acabar, BMV té el número d'identificació Biteca manid 1029 <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1029.html> [Consulta: 25 de gener de 2010] i també es descriu a Capuano (1994: 253-63).

13. Agraïm a Thomas Capuano la còpia facilitada d'aquest manuscrit.

ff. 1r-210r: *Obra de agricultura*;¹⁴

ff. 210r-211v: *Miscelánea agrícola*, d'autor anònim;

ff. 211v-214r: *Memoria de las labranzas, de plantar y de sembrar y de pensar qué se debe hacer para toda bortaliza, la cual es presa de los mejores bortelanos de Barcelona*, d'autor anònim;

ff. 214r-218r: *Capítulos de las labores que debes sembrar en cada mes del año entero*, d'autor anònim;

ff. 218r-224r: *Receta de la buena composta*, d'autor anònim;

ff. 224r-244r: *Tratado de plantar o enjerir árboles o de conservar el vino*, traducció del text de Gottfried;¹⁵

f. 244r: *Sobre la conservación de la manzana de la nieve*, d'autor anònim;

i ff. 244r-245r: *Sobre la polinización artificial de la palma datilera*, d'autor anònim.

El manuscrit BnF consta de quatre textos traduïts de diferents autors i compilats per una única mà en lletra humanística cursiva. Els dos primers textos, ff. 1r-30v i ff. 30v-62r, es presenten com una traducció de Pal·ladi: el primer és la versió de Gottfried i el segon, d'autor desconegut, aparentment és una adaptació de Pal·ladi; el tercer, ff. 62r-111r, és una traducció del *Majmu' fi l-filaba* d'Ibn Wafid; i el quart i darrer, ff. 111r-130r, una traducció parcial del *Kitab al-Agdiya* d'Abu Marwan Abd al-Malik b. Zuhri (Avenzoar).¹⁶

Es necessari un estudi comparatiu entre els manuscrits per analitzar amb coherència tant la transmissió com la contínua reelaboració del saber agrícola realitzat a través d'un intens intercanvi de coneixements escrits en el marc de l'època medieval i moderna. Aquest intercanvi evidencia una formació del coneixement dinàmic des del punt de vista temporal, social i territorial, formulat i reformulat en les traduccions i còpies. A l'obra original existeix una formació del coneixement dinàmic, perquè Gottfried no es limita a llegir i a anotar els escrits d'autors clàssics, sinó que desenvolupa un nou text al posar en tensió els coneixements d'autoritats com Pal·ladi o Africà amb els dels seus mateixos contemporanis, tant anònims (un cavaller, un cert monjo, una mestresa de casa, etc.) com amb nom propi (el mestre Ricard, el mestre Bon Com-

14. Thomas Capuano ha editat la primera obra que conté (ff. 1r-210r) la traducció aragonesa del tractat de Pal·ladi, realitzada a partir de la catalana de Ferrer Saiol del 1385. Capuano (1990).

15. Thomas Capuano ha preparat una edició del fragment de Gottfried a BNM, en premsa a *Mediaevistik*. Existeix una transcripció d'aquest text a la base de dades CORDE, tot i que aquí és citat com a anònim i no existeix cap menció a l'autoria de l'alemany; la transcripció és obra de Pedro Sánchez-Prieto Borja, Real Academia Española: Banco de datos (CORDE) [en línia]. *Corpus diacrónico del español*. <http://www.rae.es> [Consulta: 25 de gener de 2010].

16. Aquest manuscrit ha rebut l'atenció de diferents autors. Delphine Bonnet ha elaborat una transcripció preliminar inèdita (Bonnet 1995), i actualment se'n està elaborant una edició crítica (Maria Antònia Martí Escayol). Marco Piccat ha comparat els títols dels capítols de la segona obra, anònima, amb el manuscrit 754 de la Biblioteca de Catalunya, concretament amb els capítols I, II, III, IV i V (PICCAT 1992). M. Piccat no assenyalava la correspondència del capítol VI amb BnF, el qual, precisament, identifiquem aquí entremig de la traducció de Gottfried, tal com constatarem més endavant en aquest article. Lluís Cifuentes ha suggerit que la compilació podria ser obra del mateix traductor del tractat de Gottfried (Cifuentes 2002: 290). Thomas M. Capuano ha citat el manuscrit en analitzar altres tractats coetanis (Capuano 1998: 23-35; Capuano 2006: 231-239). La tercera obra ha estat estudiada per Walter Mettmann (Mettmann 1980: pp. 350-358) i per Expiración García (García Sánchez 1993-1994), qui també ha treballat la quarta obra i és qui n'ha identificat l'autoria i ha datat tota la còpia entre finals del segle XV i principis del XVI, mentre que situa la redacció de l'original durant el regnat de Pere III, una opinió compartida amb Julia Carabaza Bravo (Carabaza Bravo 1994).

pagno, etc.). D'aquesta manera, la reorganització del saber es construeix amb els coneixements d'autoritats antigues i contemporànies i també de gent anònima, i és l'autor qui exerceix com a subjecte actiu congregador d'un coneixement filtrat pel sedàs de la pròpia experiència.

És l'autor qui llegeix, però també qui viatja, qui interpola i qui pregunta als testimonis, qui opina i qui experimenta les tècniques apreses, reflectint d'aquesta manera el resultat d'una pràctica fruit de la confrontació entre el que és aliè i el que és propi. Tot aquest coneixement està embastat amb una perspectiva empírica dibuixada a través del recorregut personal i territorial d'un autor nascut a Alemanya que visqué a Bolonya i que ofereix el testimoni d'allò que ha vist i ha escoltat en llocs com Brabant, Calàbria o Grècia. Sens dubte, l'obra de Gottfried de Francònia palesa que alguns dels aspectes clau de la denominada revolució agrícola del segle XVIII deriven d'un procés històric de llarga durada, d'àmplia perspectiva, territorial i social, i de la interrelació i intercanvi de coneixements entre diverses disciplines, on la traducció té un paper preponderant.

Existeix també una formació del coneixement dinàmic en les traduccions i transmissions. Cada versió contribueix a la difusió territorial del text i a la consegüent connexió de l'Europa mediterrània amb l'atlàntica i la del nord amb la del sud. Aquesta difusió pot implicar en certs moments l'adaptació de les tècniques agrícoles a un ecosistema específic i diferenciat de l'entorn original de l'autor.¹⁷ I també pot implicar una adaptació del vocabulari a cada una de les diferents llengües, cosa que permet configurar i consolidar en el temps un vocabulari propi, científic i especialitzat, ja sigui tècnic, agrícola, botànic o vitivinícola, base dels futurs tractats impresos en llengües nacionals. En el nostre cas, en afrontar l'anàlisi de BNM i de BnF hauríem de tenir present la configuració d'una nova obra a partir de l'*ordinatio partium* medieval i la decisió de l'autor d'afegir, intercalar o fondre diversos textos de diferents procedències en un únic volum manuscrit.¹⁸

Estructura general del tractat i especificitats de les versions ibèriques

Quant a l'estructura dels manuscrits, ni la versió de BnF ni la de BNM expliciten la divisió en set parts del text original en llatí¹⁹ i de la versió en alemany editada per Gerhard Eis. No obstant, les traduccions ibèriques, d'una manera o d'una altra, són fidels a l'organització original i és possible establir la correspondència dels capítols en sis de les set parts principals de l'obra (taula 1):

La majoria dels capítols es presenten enumerats en les versions de BnF, G i E, però no a BNM i només en alguns capítols de L. Els primers capítols de la primera part es dediquen als empelts, un tema de vital importància per a l'agricultura pel fet que es tracta d'una condició essencial per al desenvolupament de les varietats domèstiques,²⁰ i els següents se centren en

17. Pel que fa a aquest punt, vegeu l'anàlisi del ms. 754 de la Biblioteca de Catalunya: Capuano (2009).

18. Pel que fa als errors de traducció i transmissió, vegeu la revisió bibliogràfica que s'ofereix a: Cañizares (2000: 293-302). Patricia Cañizares exposa i comenta exhaustivament alguns dels termes clau per a l'anàlisi de la traducció medieval exposats a: Wittlin (1976: 601-611) i Caballero (1988: 73-80).

19. Eis (1994: 27).

20. Hartman, Kester (1959).

Taula 1. Divisió en parts del text en llatí, de G, de BnF i de BNM

Llatí	G	BnF	BNM
1. De plantanione arborum	I. Das erste, das man hi in disim buche handilt, das ist dy wyse czu pfroppin manchirhande boum	BnF 1- BnF 23; ff. 1r-10r	ff. 224r-232v
2. De vitibus	II. Dis ist das andir geseceze der vorrede	BnF 24 - BnF 26; ff. 10r-11r	ff. 232v-234r
3. De conservatione fructuum	III. Dis ist das dritte geseeze der vorrede	11v - BnF 27 ff. 11v-12r	ff. 234r-236r
4. De vino crescente in vite	IV. Dis ist das virde geseceze der vorrede	BnF 28 -17r ff. 12r-17r	ff. 236v-243r
5. Quomodo multipliciter fit acetum	V. Dis ist das vumfte geseceze der vorrede	f. 17v	f. 243v
6. Quomodo diversimodo fit claretum non solutum	VI. Dis ist das sechste geseceze der vorrede	f. 17v	f. 243v
7. De vino medicinali	VII. Das sibinde gesezce der vorrede		

Font: elaboració pròpia a partir de les dades aportades per Gerhard Eis per a la correspondència entre el text en llatí i l'alemany.

el cultiu d'arbres, herbes i verdures (ametllers, avellaners, cirerers, pruners, castanyers, nesprers, meloneres, albudeques, carabasseres, sàlvia, naps i vinya). Entre aquests capítols abunden els consells destinats a elaborar productes extraordinaris, cosa que il·lustra el gust medieval pels secrets de la naturalesa, d'acord amb la cosmologia de l'època, i en particular el gran interès de Gottfried pel tema.²¹ D'aquesta manera, per exemple, es detalla el procediment adequat per aconseguir fruites amb propietats remeieres, fruites de color, gust o olor inusual, codonys de grandària extraordinària, gran quantitat de roses, cireres sense pinyol, peres i pomes amb perles o monedes a l'interior o préssecs amb el pinyol escrit. Aquesta primera part també inclou capítols dedicats a la restitució de magraners i presseguers malalts, a la lluita contra malalties i plagues²² i a la millora de l'eficàcia dels conreus a través de l'al·lelopatia.²³ La segona part es dedica al cultiu de la vinya amb consells per aconseguir raïm sense llavors, per plantar un cep entre cireres, per produir parra amb triaga o per guarir i recuperar les veremes plujoses. A la tercera part, els capítols recullen consells per conservar pomes i peres, així com receptes per elaborar fogasses de diferents fruites i verdures. Els capítols de la quarta part es-

21. Per contextualitzar el tema, vegeu: Friedman (1998: 76-86). Per al cas concret de Gottfried, vegeu: Eamon (1996: 382).

22. Se cita, tot i que no s'analitza, l'obra de Gottfried com a exemple de l'interès medieval per les malalties a: Orlob (1971: 7-20, 9 i 15); i Howard (1996: 145-150).

23. Se cita, tot i que no s'analitza, l'obra de Gottfried com a exemple de l'interès medieval per l'al·lelopatia a: Willis (2007: 70).

tan dedicats a l'elaboració i la conservació de vi. La cinquena part consta de dos capítols dedicats al vinagre. La sisena consta d'un capítol per produir vi claret. I la setena part, absent en les versions ibèriques, es dedica a receptes per aconseguir vi remeier.

Pel que fa a l'ordenació dels capítols, un primer grup consisteix en l'enumeració i breu discussió de nou maneres d'empeltar, un tema que també és tractat en un capítol posterior dedicat a l'empelt de les moreres (el capítol 14 de BnF al f. 5v, a BNM f. 228v, i capítols 10 de G i 7 de E). Aquestes nou doctrines es divideixen en altres tants capítols a BnF i a BNM, mentre que a G s'agrupen en un primer capítol des de la primera a la sisena doctrina i en tres capítols successius fins a la novena doctrina. Quant a aquesta primera part, les dues versions ibèriques són més completes que la versió en llatí i en llengua anglesa,²⁴ on s'obvien els sis primers capítols de BnF i BNM —el primer a G— i el tractat s'inicia, després d'una breu introducció, amb la setena doctrina d'empeltar —el segon capítol de G—, s'omet la vuitena doctrina —el tercer capítol de G— i es reprèn el text a la novena —el capítol quart a G—. Significativament, el traductor o copista de E inicia el text argumentant l'opció i declara que les tècniques omeses són: «[...] soo comon, pat we wil not at this tyme shewe therof».²⁵

Passem ara a la presentació del text. La versió de BnF no en té i s'obre amb la primera doctrina d'empeltar: «Aquest empelt s'apella paluxo e descrit és per ço com la primera doctrina...» (BnF f. 1r). En canvi, la versió de BNM s'obre amb un paràgraf introductori on s'escriu: «[A]quí comiença el tratado de plantar o enxerir árboles o de conservar el vino segunt Albert. Otros dizen segunt Euclides. E que de qual autor sea el dictado se demuestra por los Capítulos que se siguen. El primero capítulo es de la manera como se pueden enxerir los árboles. E aqueste capítulo según IX maneras e vías de enxerir puede ser repartido en IX doctrinas de la dicha obra...» (BNM f. 224r). Aquí ens trobem amb la primera dada significativa aportada pel traductor o copista: l'atribució de l'autoria a Albert o a Euclides, repetida, en el cas d'Albert, més endavant: «Mas como yo, Albert, fuese en el sitio de la dicha tierra. E me fuese necesario et forçado de beber todos tiempos de tal vino he grant miedo de perder la rrazón & la vista...» (BNM f. 237v). Sobre aquesta qüestió, Thomas Capuano estableix una possible relació amb el manuscrit *Alberti de plantationibus arborum et de conservacione vini*²⁶ atribuït a Albert Magne (1193-1280), autor d'una versió del llibre d'agricultura de Pal·ladi *De vegetalibus aut plantis*. En efecte, en diversos manuscrits trobem compilats els dos autors, en alguns catàlegs apareix per al mateix document el nom dels dos autors²⁷ i en d'altres el nom de Gottfried, de Geoffrey de Vinsauf²⁸ i de pseudo-Albert Magne, com és el cas del manuscrit de la Biblioteca de la Universitat d'Innsbruck.²⁹

24. L i E coincideixen en l'estructura bàsica i E adapta els errors de L en la seva transcripció. Així, per exemple, quan L redacta els capítols 7, 8 i 9 seguint un ordre erroni (7, 9 i 8), E els redacta en ordre correlatiu (6, 7 i 8), coincidint la rubrica del capítol 8 d'ambdós: «Quo planta celsus i. Arbor mororum».

25. Braekman (1989: 62).

26. El manuscrit citat per Thomas Capuano és el ms 4087 de Cambridge University Additional, catalogat per Thorndike i Kibre (1963: 880).

27. Biblioteca Universidad de Heidelberg, Cod. Pal. germ. 213, Fränkisches Arzneibuch u.a., Bayern, I. um 1440 - II. um 1420. Gottfried entre els folis 122v i 123r i Albert Magne entre els folis 130v i 132v.

28. Per a la confusió de l'autoria entre Gottfried de Francònia i Geoffrey de Vinsauf. Vegeu: Braekman (1989: 7-10).

29. Neuhauser i Subaric (2005: 403).

Respecte a Euclides, suposem que es tracta d'una confusió entre Albert Magne i l'autor d'una de les obres que va comentar.³⁰ Una explicació a la confusió en l'autoria atribuïda a Albert seria l'èxit mateix del text. L'obra es va traduir i es va copiar durant anys, i durant el procés es va configurar la confusió entre la versió correcta del nom de l'autor i la seva corrupció o confusió amb el de l'autor d'un altre text o bé amb algun dels traductors. Així, Albert pot aparèixer en còpies posteriors, en una atribució consolidada a través de la catalogació.

Des de la novena doctrina d'empeltar, la correspondència de les diferents versions és quasi exacta, malgrat que la divisió en capítols no es correspongui amb les diferents agrupacions per paràgrafs adoptades pels diferents manuscrits. No obstant, a partir del capítol 21, BnF divergeix de manera significativa respecte als altres.

En efecte, entre els capítols BnF 21 i el 27 destaquen absències respecte als capítols desenvolupats en les altres versions. Concretament, ens referim als capítols dedicats a les figueres (BNM f. 231v, G 27, absent a E), la sàlvia (BNM f. 232r, G 30 i 31, E 27 i 28, L 29 i 30), els naps (BNM 232r-232v, G 32, 33 i 34, E 29 i 30, L 31 i 32), el cultiu de cep entre cirerer (BNM 233r, G 39, E 35, L 39) i l'elaboració de fogasses (BNM 234r, G 42, 43 i 44, E 38, 39 i 40, L 41, 42 i 43-44). BnF, després de reprendre el text en paral·lel a les altres versions, tampoc no inclou el capítol dedicat als vents i al fred (BNM 238v, G 56, E 54, L ff.42r-42v). Continuen les diferències en els capítols BnF 27, 28, 29, 30, 31, 32 i 33, aquí resumits respecte a les altres versions (BNM ff. 235r-238v, G 45-56, E 41-54, L 40r-42v), i que es corresponen als capítols dedicats a produir vi per a malalts, fer i conservar el vi, guarir les veremes plujoses, conèixer si el vi està barrejat amb aigua i conèixer en quin temps el vi es transmuta.

Les omissions a BnF es poden complementar amb BNM i, de la mateixa manera, aquesta versió també complementa E en els capítols corresponents a G 27 (BNM f. 231v, absent a BnF), G 32 (BNM f. 232v, absent a BnF), G 43 (BNM f. 234r, absent a BnF) i G 49 (BNM f. 236v, que es correspon amb BnF f. 12v, tot i que resumit). Sobre aquest punt, cal especificar que E afegeix un capítol, el 57, sense correspondència amb la resta de versions, només amb L f. 43v.

Quant a la darrera part, tant E com alguns capítols de BNM complementen l'edició de G pel fet de tenir desenvolupats alguns dels capítols finals absents a la versió alemana editada per Gerhard Eis però que consten citats en el sumari preliminar, enumerats entre el 61 i el 68. Així, G 61 es correspon amb E 61 i 62, L f. 45r i BNM f. 242v i f. 243r; G 62 amb E 63, L f. 45r i BNM f. 243r (on apareix la primera recepta del claret tal com l'elaboren a Palerm –Salern segons E– i la recepta de l'hipocràs –el piment segons els «venecianos» a BNM, denominat «clarre of Roma» a E i «Roma claretum» a L–; aquest és el darrer fragment de l'obra de Gottfried a BNM, on s'omet la recepta del piment de Magistrum Guidonem i del claret elaborat segons el gust dels «Spaynardes», tal com s'especifica a E); G 64 es correspon amb E 64, G 65 amb E 65 i G 67 amb E 66, no incloent G a E 59 ni E 60 i no incloent E a G 63, G 66 ni G 68.

Com hem assenyalat, comparteixen contingut G 27 i BNM. Aquest paràgraf, absent a E i BnF, és un testimoni interessant de l'adaptació del text a les condicions climàtiques alemanyes i de com tot text traduït és susceptible de variar respecte a la intenció de l'autor en estar condicionat per les característiques intrínseques no només del sistema literari d'acollida³¹ sinó

30. Tummers (1984).

31. Respecte d'aquest punt, cal assenyalat la distinció entre la denominada «généracitè auctoriale», pròpia de l'autor i

també, particularment en els textos agrícoles, per l'ecosistema concret d'on l'obra és recontextualitzada. És només opció del traductor engrandir o reduir la distància entre l'ecosistema d'origen i el de recepció. Així, a G llegim: «Von olboumen und fibboumen. Von olboumen und fibboumen durch des vrostis wegin in disin landin ist nicht czu redinde». Significativa-ment, constatant que tota traducció implica una recontextualització, a BNM el capítol inclou una interpolació del traductor o copista, que matisa i recontextualitza la redacció original en una darrera frase afegida: «De la multiplicación del enxuto de figueras o de las oliveras non fago mençion como non aya en nuestra tierra por la grant frío de la región. *Penso que el presente tractado fue fecho en Alamanya*» (BNM f. 231v).³² Una altra referència al lloc d'origen del tractat, absent a BnF, la trobem a BNM en el fragment dedicat a les fogasses: «Semejantes fogaças podrás fazer de algunas çiruelas maduras. E paresçe me que sean mejores aquellas que son dichas vulgarmente vietusiel. *E son en aquella partida do se fizo el tractado*» (BNM f. 235r).³³

En els fragments anteriors, el traductor, mitjançant una interpolació, es refereix a l'origen territorial del tractat. I respecte a això trobem una opció diferent quan es realitza una distorsió voluntària del text. Així, en el capítol dedicat a les castanyes de BNM, copiant la veu del text original circumscrit a l'ambient alemany, pel fet de trobar-nos «nosotros» en terra freda, les castanyes se sembren al mes de març. L'altra opció la trobem a BnF, on es pot interpretar que l'autor adapta el contingut al seu propi ecosistema, o bé que desterritorialitza el text respecte a una determinada adscripció. D'aquesta manera, s'obvia la primera persona «nosotros» i s'especifica, en referència a les castanyes, que «las que són en terra freda» cal sembrar-les al mes de març:

«Castañeras a multiplicar. Como por sus plantas & enxiertos non se puedan multiplicar. Tomarás las nuezes & las castañas que serán más pesadas. E rremojarlas has bien. E aquesto en el mes de noviembre o de desiembre sean metidas en tierra. Mas nosotros, que somos en tierra fría, tomemos las Castañas grandes & maduras e metámoslas en tierra en el mes de março». (BNM f. 231r)	«20. Capítol de castanyes o de lur multiplicació. Ha multiplicar castanyes, com per lur plantes o exerç no puxen multiplicar, pendràs las castanyes qui seran pus fexugues e mullar-les as en aygua e les qui seran pus fexugues se fonaran; aquelles pendràs en lo mes de novembre ho desembre. Mas les que són en terra freda sembrar-les [as] en lo março». (BnF f. 9r)
--	--

La confrontació entre les versions es útil no només per complementar omissions de capítols sinó també fragments. Així, es complementa a G 41 amb la inclusió de la definició de sapa en el capítol de E 37 i de L 40 i en els no numerats de BnF (f. 11v) titulat «*De conservar pomes e peres*» i de BNM (ff. 234r-234v) titulat «*[Q]ue para conservar peras e pomas es nescessario que sea[n] cogidas de diligencia grande menos de algùn quebrantamiento o golpe*».

de caràcter intrínsec i invariable, i la «généracitè lectoriale», l'horitzó genèric contextual sobre el qual es projecta l'obra. Cañizares (2004: 55)

32. La cursiva és nostra.

33. La cursiva és nostra.

Com hem exposat, a BnF s'omet el capítol de G 55, E 52 i 53 i BNM f. 238v i, tant a BnF com a E, també s'omet un paràgraf només present en forma més abreujada a G («Und alleyne di sache manchirhande dinge uns vorholin sint, jdoch spricht Aristotiles, das keyn ding si orspringis eyn icliche sache nicht vortrete») i més extensa a BNM:

«E aquello que dize Sócrates que en tiempo de trueno o de rrelámpago se muda el vino non lo deve hombre menospreçiar. Car muchos dizen que la fez de la serveza que es bevrage de las partes de tramuntana que por el rrelámpago muchas vezes son destruydas & perdidas en tanto que más avant non son buenas a fazer levadura nin pan. E muchas semejantes cosas de que la memoria de los hombres non sabe dar razón. Empero así es que segunt el Philósofo en el primero de *Metafísica*. El humanal entendimiento así se ha en cognosçer las cosas manifestas a natura. Como el ojo del morçiegalo a la lumbre del sol. E ya se sea que las causas de muchas cosas a nosotros sean amagadas. Empero assí como dize Platón. *In thimeosico njchil est cuius ortum causa legitima non presçedat*. No es ninguna cosa fecha que el su començamiento non aya qualque causa legitima preçedente ya se sea que nos non la sepamos» (BNM f. 239v.).

Alguns dels desviaments entre els manuscrits són deguts a possibles errors del traductor o del copista de la traducció. Així, difereixen en l'objecte d'estudi, tot i que no en el contingut, G 13, BNM 228v i BnF 16, dedicats al préssec, de E 11 dedicat al pomer («apple tree») com a L 14 «Ut poma [...]»; i també difereixen G 23-24, BNM 210r-231r i BnF 19, dedicats a les cireres, de E 21, dedicat a les prunes («plum trees») com a L 22 «De plantatione prunis», és a dir, totes les versions coincideixen a tractar tècniques idèntiques però per a fruites diferents segons la versió.

Exposem altres exemples de desviaments entre les versions. A BNM s'escriu: «E sepas que los griegos me ensenyaron una maravilla en el tiempo que yo fuy en la ciudat de Roma de los melones» (BNM f. 229v). No és la ciutat de Roma la que apareix citada ni a G ni a BnF sinó, com és més lògic atès el context de la frase, Atenes: «E sàpies que los grechs me mostraren una maravilla quant io era en la ciutat de Atenas» (BnF f. 7v). I en el mateix sentit, possiblement per una corrupció del nom, a BNM és un bisbe de Penulcia qui informa sobre el cultiu dels melons, cogombres, albudeques i carabasses (BNM ff. 231v-232r), mentre que a E 26 i a L 28 el bisbe és de Pammera i a G de Braban.

Comparem alguns passatges de BNM i BnF que no alteren el significat de la traducció. Mentre que BNM cita a «ortolanos y guardianos de los árboles» (pagesos i guardians d'arbres), BnF opta pel genèric «he oýt dir a molts» (he sentit dir a molts):

«E sean después cubiertas las rrayzes con tierra. E yo he oydo a muchos ortolanos & guardianos de los árboles que sy será algunt árbol viejo & el tronquo suyo será barrenado de parte a parte que se tornará joven». (BNM f. 228r)	«Yo he oýt dir a molts qui s'entenen ab lo mestre que si hun arbre serà vell e la sua soqua serà barrinada de la huna part a l'altra, tornarà jove». (BnF f. 5r)
---	--

En la mateixa línia, mentre que BNM opta per especificar que el fet de manipular la pera o la poma per trobar a l'interior una perla, una pedra preciosa o monedes es realitza «por juegos

en los grandes convites» (BNM f. 228r) (per jocs als grans convits), BnF opta pel genèric «per enbeliment» (BnF f. 5v) (per fer goig). Més útil ens és la confrontació davant la possibilitat de corregir errors de còpia. Així, per exemple, BNM ens ofereix la solució a la paraula incompleta de BnF: «posaràs hun trocet de *pla* (sic)» (BnF f. 6v), que seria *plantanus* segons L (f. 35v) i BNM: «En el enxierto que enxerirás meterás un poco de plantano segunt que dize Palladio» (BNM f. 229r). En aquest cas no sabem si es tracta d'un error de BnF o d'algun dels seus predecessors, bé per un descuit d'algun copista, bé per voler aquest seguir fil per randa una altra còpia o la traducció, o fins i tot per una lectura equivocada del manuscrit d'origen, tot i que en no trobar-se aquesta paraula al final de la frase ens indicaria que el manuscrit és una còpia i no l'original de la traducció.

Per concloure aquest capítol exposem, a la pàgina següent, la comparació entre alguns fragments. Un exercici que considerem que pot ser útil per il·lustrar la proximitat entre les diferents versions. Vegem, per exemple, el capítol dedicat a la novena doctrina d'empeltar, on també observem algunes especificitats del vocabulari i, concretament, un exemple d'imprecisió terminològica en la traducció:

Per *erle* el text aragonès es refereix a *Alnus glutinosa* (L.) de la família *Betulaceae*, corresponent a la versió llatina *arbores elre*, i que equival al vern en llengua catalana actual i al «aliso común» en llengua castellana (*Alnus glutinosa*). La identificació d'aquesta espècie és incorrecta tant a BnF com a BNM, ja que no es correspon ni amb l'«espinal» de BnF o l'«espino blanco» de BNM (*Crataegus monogyna*) ni amb el «garguller» de BnF o la «zarza de escaramujos» de BNM (*Rosa canina* L.).

No és el nostre objectiu realitzar una exhaustiva anàlisi lexicològica dels tractats, però sí indicar la necessitat d'un futur estudi aprofundit de cada un dels textos on es tractin aspectes com les primeres documentacions d'algunes paraules, la dependència del llatí, la relació amb el text de Ferrer Saiol i el debat de la dependència o no del text de BNM respecte a BMV. També caldria dur a terme un estudi comparatiu entre les diferents opcions dels traductors a l'hora de traslladar la terminologia específica tenint en compte la diversitat de dates de traducció i fonts, ja sigui atenent als textos font com als glossaris als quals van recórrer.

Fonts del tractat i especificitats de les versions ibèriques

Gottfried de Francònia posa en tensió diferents fonts embastades per la pròpia experiència a través del que ha vist, llegit, escoltat, practicat i experimentat. Així, per exemple, es refereix al practicat o experimentat amb frases com, en fer menció a la novena doctrina d'empeltar: «Asy como me enseñyó un cavallero. Empero yo non lo he provado» (BNM f. 227r); «e en altra manera comensa axí com me ensenyà hun cavaller. Però io no n'he provat» (BnF f. 4r); també fa referència a la seva pròpia opinió amb frases com: «[...] no poguesen fer la obra contrària per què segons ma openió aquesta sia de fer diverses propietats en los fruyts[...]» (BnF f. 4v); «[...] non fuesen obras contrarias de las medecinas lexativas por que segunt la mi oppiniön aquesta sciencia de faser diversas propiedades en los fructos[...]» (BNM f. 227v), i al que ha vist o escoltat amb frases com: «I aquest en altre part he vist conservar dins arrop» (BnF f. 11v) o «E yo he oydo a muchos otorlanos & guardianos de los árboles» (BNM f. 228r).

BNM	BnF	L	G	E
«[L]a IX manera de plantar arbor es que se faga el pomo o fructo bermejo que era enxerir algunt enxierto de mançano en aquel arbor que se dise comunamente erle o en otra manera comiença así como me ensenyo un cavallero. Empero yo no lo he provado. E que me pienso que sea espinó blanco o çarça de estaramujos en otra manera lo ensenya Ricardo philósofo que si quieres que el arbor faga fruto bermejo o de otra color ayas bermelló o otra color. E destiépralo con agua. E con barrena foradarás el arbor. E meterás en el forado el bermellón. E tapa bien el forado con çera. E abrá el fructo semblante color. E si quieres que el arbor non se podresca plántalo a xvii de setiembre que es la fiesta de Sant Lambert». (BNM f. 227r)	«La novena manera d'empeltar arbre és que faça pom o fruyt vermell vullés empeltar algun exerç de pomer en aquest arbre qui és apellat comunament erla e en altra manera comensa axí com me ensenyà hun cavaller. Però io no n'he provat. E yo quinsqun pens que sia espinal o garguller en altra manera ho ensenya Ricart philósof que si vols que aquell arbre faça lo fruit de qualsevulla ajes vermelló o d'altra color. E destempra'l ab aygua e ab huna barina foradarás lo arbre e metràs en lo forat lo vermelló destemprat. E pux tapa bé lo forat ab cera gomada. E lo fruyt aurà semblant color. E si vols que l'arbre no-s podrescha tresplanta'l ab tot a XVII de setembre que és la festa de Sant Lambert». (BnF f. 4r)	«Si vis plantare arbores pomi ut fatiat poma rubicundissima ausere surculum pomi supra tremtum aliu per arborem elre dictum si vocant quid arler. Item dicit magister Ricardus ad idem siat forano cum terebello in arbore e qual eiu cum colors vis distempra cum aqua e per colorabi fructus eos colors. Vis per vid arbor pus plantatur in terra in die Sant Lamberti con estat e no peribit». (L 34r)	« <i>Eyne andir wise.</i> Wiltu pfroppin eynen boum, der do brenge gar rote eppil, so nym eyn ris von eyme appillboume vnd pfroppe das vf eyne erlin stam. Das larte ich von eyme rittir, sundir ich han des nicht versucht. Vf das spricht meystir Richardus in syme buche: Mache eyn loch mit eyme nebiger in eynen boum, vnd welchirleyge varbe du wilt, di mische mit wassir, vnd gus dor yn. Dorno verbit sich di vrucht. Ouch saltu wissin, das eyn iclich boum, der do wirt gefpropt odir in dy erde gesaczt an sente Lambrechtis tage, der gedigit». (G ff. 63v-63v)	«Yff thou wilt make apples rede. Take a graff of an apple tre and grave it on a stok of elme or aller, and it shal bere rede appils. Also maistre Ricard seith, to doo the same thing, make a hole with a wymbel in a tree, and what coulour thou wilt distempere with water and put it in at pe hole and pe frute shal be of the colour. And wite pou wele pat every tree pat is planted and set into pe erthe on the day of Saint Lambard, what manere tre pat it bee, it shal not perissh». (E 21r)

L'experiència pròpia es confronta amb diverses fonts escrites i també amb fonts directes, que palesen un contacte personal de l'autor amb persones anònimes de diversos països europeus. Així, és un cavaller, tant a BnF com a BNM, qui ensenya la novena doctrina d'empeltar i també és un cavaller qui a BNM i no a BnF ensenya a empeltar nesprers en perers o en arbres espinosos «Si quieres que las nispoleras multipliquen e crescan asy como me lo ensejó un cavallero» (BNM f. 231v).

Una dona aporta la informació per a la cervesa a BNM, en un fragment absent a BnF, i que s'especifica que és una mestressa de casa a E, «E díxome una fembra que ella abía provado que como la cervesa que es vino en Alamania» (BNM f. 243r). Un canonge de Bolonya informa a BNM (f. 242v) del procediment per reparar el vi corromput o podrit, i a BNM (f. 232r) un mestre en l'art de l'agricultura és qui elabora recomanacions sobre com sembrar la sàlvia, en un altre fragment absent de BnF.

Sobre aquesta qüestió, és significatiu el fragment exclusiu de BNM, absent a G, E i BnF, on apareix la intervenció d'un cavaller de Sevilla, que suposem que es tracta d'una interpolació del mateix traductor o copista aragonès, que aporta una alternativa al mètode de fer vinaigre:

E nota que aquesta palabre se concuerda con aquello que dixo un cavallero de Sevilla que dixo que él abia una bota llena de lina que los lombardos llaman morlau. E parésceme que sea binaça o orujo. E es la superfluxdat que sale del cubo. La quel en algun tiempo y ayas echada agua. E tornará vinagre muy fino. Y si otra prueva. Si agua abrá en el vino mesclada lançarás lo sobre cal si ay ay agua saltará & rruyrá & fará ampollas. I tal disen algunos que si tomarás paper e de aquel metarás en una taça do aya vino e que salga del paper fuera de la taça per que agua ay en el vino destillará por el paper (BNM f. 239r).

Quant a la cita d'autoritats, apareix «maestre Ricardo» (en els manuscrits ibèrics «maestre Ricart», BnF f. 4r i 4v i BNM f. 226v i 227r), que, com s'indica en totes les versions, és autor del *Libro de las plantas*.³⁴ El text de Ricardo / Ricart és la font de la setena, d'algunes parts de la novena i de la dècima doctrina d'empeltar, així com dels consells per aconseguir fruites sense pinyol, fruites de colors i peres laxants amb escamonea. Significativament, d'aquest darrer mètode Gottfried afirma haver vist el resultat i declara haver conversat amb Ricard sobre un possible mètode per obtenir fruites amb l'efecte contrari. «Maestre Bone Compagno», absent a BnF, és identificat per Braekman amb Boncompagno da Signa (Signa, c. 1170 – Florència, d. 1240), autor d'una *Rhetorica novissima* (1235) i d'un *Libellus de malo senectutis et senii* (1240),³⁵ entre altres obres. A BNM es dubta entre Maro i Virgili com a font que indica com el vi transmutat durant la plenitud de la lluna es convertirà en vinagre: «Así mesmo dise Maro o Virgilio que el vino que sea tras mudado en la plenitud de la luna tornará vinagre» (BNM f. 240r), mentre que E es refereix a Martial i G i L a Maro, en referència a Marc Valeri Marcial, absent a BnF. Ni el nom de Sòcrates ni el d'Aristòtil fan referència als filòsofs; la

34. Una còpia de l'obra de Mestre Ricard sobre les plantes es conserva al manuscrit 102b de la Biblioteca Central de Zuric, copiat a continuació del *Pelzbuch* de Gottfried de Francònia, a: Eis (1994: 187-188).

35. Da Signa (2004).

Taula 2. Adaptació a BNM i BnF dels préstecs de Pal·ladi

Pal·ladi	BNM	BnF
II 15	«[S]i quieres plantar almendros o avellanos o ceresos o ciruelos mete los cuescos de aquellos tres días en el agua». (f. 228v)	«15. Capítol de plantar amellers o avellaners e cirés bo prunnes». (f. 6r)
XII 7	«[S]i quieres que el priscal que comiença a secar se sea retornado úntale e escáriela le bien». (f. 228v) «[S]i quieres que en el grano o cuesco de los priscos sea escrito de alguna color o pintado aquello que an plaserá tal árbol es dicho arbor pintado o priscal pintado». (f. 229r)	«16. Capítol com retornaràs los preseguers qui comensen aver alguna malaltia». (f. 6r) «17. Capítol de pintar e fer figura que aparega dins lo fruyt bo pinyol de aquell». (f. 6v)
IV 8 y10	«Si quieres que los fructos del membrellars crezca e sea grandes». (f. 229v)	«(Capítol de codony) Si vols que los fruits dels codonys cresquen e sien grans». (f. 7r)
X 12	«[C]eresas aman la tierra humida e agresta». (f. 230r)	«19. Capítol com se deuen plantar cirers e com poden-se ésser sens pinyols». (f. 7v)
XII 7	«[C]astanyeras multiplicar como por suplantar e enxutos non se pueda multiplicar». (f. 231r)	«20. Capítol de castanyes o de lur multiplicació». (f. 9r)
III 21	«[S]i quieres que en el tu vergel aya muchos rosales sembrarás los granos e los cupullos duros». (f. 231v)	«22. Capítol per aver multitud de roses». (f. 9v)
V 3	«En qual manera la salvia se deve nodrir i estercolar no conviene de presente dezir». (f. 232r)	
III 29	«[Q]ue la uva sea grande e bella e menos de granos». (f. 233r)	«25. Capítol per fer bells rabims sens grans o pinyols que-s puxen mengar ab alegria e plaer». (f. 10v)
III 33	«E sy querrás que alguna cepa en alguna parra te faga uvas blancas e en la otra bermejas o negras». (f. 233r)	«E si volràs que algun sep o alguna parra faça en alguna part rabims blancs o rabims negres». (f. 10v)
III 28	«Que querrá faser parra o çepa triaguera que faga uvas e vino con triaga». (f. 233r)	

Font: elaboració pròpia a partir dels fragments identificats per Ankenbrand per al text alemany.

identitat del primer és difícil d'esbrinar³⁶, i el segon nom, a qui ambdues versions atribueixen el *Libro de las plantas*, sembla que fa referència a l'autor del *De Plantis* pseudo-aristotèlic³⁷ (BnF cap. 11, 12, 18 i 26 i BNM f. 227v i f. 233v).

Però si un autor influeix en l'obra de Gottfried és Pal·ladi. En algunes de les versions en llatí, el títol de la seva obra inclou a Pal·ladi, interpretant-se aquella com un abreujament o un comentari d'aquesta darrera: *Palladi librum breuiatum per Godefridum, Tractatus Godfridi super Palladium*, etc. La versió catalana de BnF dona un pas més en aquest mateix sentit, quan descriu l'obra amb una rúbrica inicial que diu simplement «De re rustica», ara ja sense cap al·lusió al nom de Gottfried. D'aquesta manera, s'alinea l'obra de l'alemany amb la multitud de textos d'agricultura anònims, més o menys basats en Pal·ladi, que eren coneguts com «Pal·ladis abreujats» o, si eren traduccions, «Pal·ladis romancejats».

Gerhard Eis va defensar, en la seva edició, la independència de Gottfried respecte a Pal·ladi, tot i que, com ja va suggerir Braekman, potser caldria buscar les seves motivacions en el disseny de subratllar la importància de l'obra per a la història i la filologia alemanyes. Per contra, recerques posteriors han constatat una clara dependència respecte a l'obra agronòmica de Pal·ladi. Així, Ankenbrand³⁸ identifica els capítols de Gottfried paral·lels als capítols del text de Pal·ladi en les dues primeres parts del tractat i que podem adaptar a les nostres versions objecte d'estudi (taula 2)

Com hem comentat anteriorment, a BnF s'omet el capítol V 3, dedicat a la sàlvia, i el III 28, dedicat a fer parra amb triaga. Pel que fa a aquest darrer capítol, l'omissió potser respon a la coneixença del traductor o copista que tractaria el mateix tema més endavant, en la traducció de l'obra d'Ibn Wafid. No obstant, aquest argument es pot rebatre pel fet que en ambdues obres apareixen repetits els capítols dedicats a obtenir grans de raïm sense llavors o grans de raïms blancs i negres al mateix cep.

A la tercera part de Gottfried només hi ha una influència de Pal·ladi, en el capítol E 37 i en els no numerats de BnF («*De conservar pomes e peres*», f. 11v) i de BNM («*[Q]ue para conservar peras e pomas es nescessario que sea cogidas de diligencia grande menos de algún quebrantamiento o golpe*», ff. 234r-234v). La quarta part no té cap influència de Pal·ladi. Aquí la font són les geopòniques i, més concretament, segons Braekman, els tres llibres traduïts al llatí per Burgundio Pisano al segle XII.³⁹ La connexió ens és útil per matisar un desviament entre les versions, referit a la identificació del filòsof «Insifilus» de BNM i BnF, citat com «philosofre» a E i com «philosofus» a G. Com detalla Braekman, en el manuscrit en grec de les geopòniques se cita a Zoroastron, mentre que alguns manuscrits en llatí de l'obra de Gottfried inclouen el nom de «Luxifilus», «Lesiphus» (como a L, ff. 40v-41r) o «Loxi philosophus», i alguns copistes, no entenent el nom, el tradueixen per «philosofus», com a G, o «philosofre», com a E.

36. Eis (1994: 20).

37. Schmitt (1985); Eamon (1996: 35).

38. Ankenbrand (1970: 15).

39. Braekman (1989: 37s).

«Dixo sobre aquesto Inçifilus philósofo que las mejores vendimias ab se deven faser la luna estante en el signo de libra de León o de Escorpio o de Capricornio o en Aquario. E que la luna sea menguante e deyuso de la tierra». (BNM f. 236v)	«Sobre asò diu Insifilus filòsof que les millors veremes se deuen fer estant la luna en lo signa de Llibra o de Leó o de Capricornus o de Aquari. E que la lluna sia minvant». (BnF f. 12r-12v)	«Eyn philosophus spricht: js ist gut den wyn lesin, wen der mon ist in leone odir in libra odir in scorpione odir in aquario odir in dem czunemende odir in dem wachsinde, is sy tak odir nacht». (G f. 74r)	«And the philosofre seith: it is good to ventagen the mone beyng in Cranco, in Leone or in Libra or in Scorpione or in Capricorne or in Aquario, wanyng or beeing undre the erthe». (E f.32r)
--	---	---	--

A continuació d'aquest paràgraf, excepte a E, s'inclou la cita a un altre geopònic, que a G és «Demetrius Affricanus», a BNM «Dominicus Africana» i a BnF «Africhanus». I, segons Braekman, també se cita al màxim representant de la medicina musulmana, Avicenna, Ibn Sina (980-1037), a E 60 «Whan wyne begynneth to waxe egre. Thus it shal be reformed, as Avicenne seith: put porret sede perinne and the savour shal com ayein».⁴⁰ No obstant, per al mateix consell BNM cita a Ameti, a qui l'autor declara conèixer, per la qual cosa aquí no el podem identificar amb Avicenna: «Así mesmo si el vino comenzara a enagresar como dixo a mi un doctor dicho Ameti meterás simiente de puerros dentro del vaso e retornará en la sabor buena. E díxome una fembra que ella abía provado que como la cervesa que es vino en Alamania» (BNM f. 243r).

Les particularitats de la composició dels manuscrits

La identificació dels fragments corresponents als respectius textos originals a les diferents còpies supervivents és sovint una tasca complexa, principalment perquè aquestes incorporen préstecs de diferents textos i autors, sovint presentats sense divisions explícites entre uns i altres. Aquest seria el cas que podem detectar en els darrers capítols de la versió de BnF, on entre el text de Gottfried de Francònia s'interpolen recomanacions sense proximitat a cap de les versions que hem estudiat de l'alemany.

Respecte a aquest darrer punt, cal matisar la informació que ofereix Biteca en descriure BnF, on s'atribueixen a Gottfried els folis 1-30v del manuscrit quan a partir del foli 14v (BnF 34) el text difereix respecte a la versió de l'alemany. En efecte, quant als capítols BnF 35, 36, 38, 42, 43 i del 45 al 50, dedicats al vi corromput, a conservar el vi, a fer vinagre i a clarificar el most, tot i que es corresponen temàticament amb BNM, el seu contingut difereix considerablement. BnF 34, 37, 39, 40, 41 i 44 no tenen correspondència ni en temàtica ni en contingut amb BNM i interrompen l'ordre lògic dedicat al vi, per la inclusió de capítols dedicats a empeltar i salvar magraners, elaborar panses i plantar faves i carbasses. Entre els capítols BnF 51 i 82,

40. Braekman (1989: 37 i 113).

els capítols difereixen en temàtica i contingut (BnF ff. 18v-30v). A partir del foli 18v de BnF, ni el tema ni el contingut coincideixen amb les altres versions que analitzem aquí.

A partir de BnF 51, els capítols es dediquen a receptes de cuina o a la conservació d'aliments. Hi ha un grup dedicat a elaborar receptes de fruita confitada en què el procediment bàsic recomanat és la immersió de la fruita amb espècies (giroflé, gingebre i canyella) en un xarop elaborat a partir d'aigua amb mel fet bullir diverses vegades —*«Per fer pomes confites»* (BnF 51, f. 18v), *«De confits de limons verts»* (BnF 52, f. 19r), *«De carn de codony cordial»* (BnF 53, f. 19v), *«De altra manera de codonyat»* (BnF 54, f. 19v), *«De carabaçat»* (BnF 55, f. 20v)—; un capítol dedicat al citronat realitzat amb les peles de carbasses o poncem seguint el mateix procediment que les fruites confitades, però en aquest cas amb sucre o mel —*«De citronat»* (BnF 56, f. 21r)—, un grup de capítols dedicats a les conserves de roses amb sucre, oli, vinagre o mel, d'albergínies amb mel i espècies i d'olives amb sal o oli —*«De conserva rosada»* (BnF 57, f. 21r), *«De oli rosat»* (BnF 58, f. 21r), *«De conservar albergínies»* (BnF 59, f. 21v), *«De conservar olives verdes»* (BnF 60, f. 22r), *«De conservar olives ja madures»* (BnF 61, ff. 22r-22v), *«De vinagre rosat»* (BnF 62, f. 22v), *«De mel rosat colat»* (BnF 63, f. 23r), *«De altra manera de mel rosat colat»* (BnF 64, f. 23v), *«De mel rosat de fulla»* (BnF 64, ff. 23v-24r)—; tres capítols amb el procediment per conservar productes dins d'un envàs tancat hermèticament —*«De conservar roses»* (BnF 70, ff. 25r-25v), *«Altra de conservar roses»* (BnF 71, ff. 25v-26r), *«Altra per axò matex»* (BnF 72, f. 26r)—; dos capítols dedicats a conservar agràs i llimones amb espècies o sal —*«De conservar agresta per tot lo any»* (BnF 73, ff. 26r-26v), *«De conservar limons en sols»* (BnF 74, ff. 26v-27r)—; un altre grup dedicat a l'elaboració de xarop de diferents verdures i d'espècies bullides amb mel —*«De exarop contra reuma»* (BnF 66, ff. 24v-25r), *«De exarop de donzell»* (BnF 67, f. 25r), *«De exarop groya»* (BnF 68, f. 25r), *«De exarop de donzell»* (BnF 70, ff. 25r-25v)—; un parell de capítols amb la descripció del procediment de l'elaboració de dolços, massapans i torrons, elaborats amb fruits secs de consistència sòlida —*«De marçapà d'ametles»* (BnF 75, ff. 27r-27v), *«De fer torrons blancs»* (BnF 76, f. 27v-28r)—; un capítol per conservar mostassa barrejant amb vinagre i vi cuit —*«De conservar oruga e mestalla»* (BnF 77, f. 28r)—; i, finalment, trobem un grup de capítols dedicats al manteniment i a la millora de les aus domèstiques, pollastres, gallines i capons —*«De posar policons»* (BnF 78, ff. 28v-29r), *«De fer fer molts ous a les gallines»* (BnF 79, ff. 29r-29v), *«De fer capons»* (BnF 80, ff. 29v-30r), *«De fer polls e polles sens cresta»* (BnF 81, f. 30r), *«De empastar capons o gallines»* (BnF 82, ff. 30r-30v).

Molts d'aquests capítols de BnF es dediquen a la conserva de diversos aliments i, significativament, el traductor o copista no havia inclòs anteriorment el capítol de BNM coincident amb aquest tema, tot i que divergent en el procediment, sobre *«[F]ogates que se pueden conservar por un anyo o más. E fase se por aquesta manera»* (f. 233v), on s'ensenya a elaborar conserva a partir de les fogasses de cireres, prunes, pomes, peres i codonys.

Encara manca elaborar una identificació exacta d'aquests fragments de BnF, on podem trobar algunes pistes clares a partir de la concreció geogràfica o la referència a autoritats, com la cita a l'autor italià Pietro de' Crescenzi (ca. 1304-1309): «65. De mel rosat de fulla [...] La segona manera del mel rosat colat és aquesta, segons lo fan les dones a Barçelona, qui saben més que en part del món... e vet así la manera com se fa lo mel rosat colat de fulla, a la husança de Catalunya, qui és millor mel rosat que-s faça al món». (ff. 23v-24); «73. De conservar agresta per tot l'any [...] Yo é vist en Lonbardia que, com han feta la dita agresta, la bulen e

bollint torna vermella com a vi vermell [...]» (f. 26rv); «78. De posar policons [...] E possa Crenxençius, filòsops, que si vols fer que tota la lloquada dels polls [...] E sàpies que yo he vist pagós blanchs, tortes blanques e guals blanques, e com ne demandàs al dit mestre Crenxençius, fon-me respost que en aquella pròpia forma se fayen. Axí mateix, é vist en Tunij fer los policons dins fems de quavalls ben podrit [...]» (ff. 28v-29); «80. De fer capons [...] E dien en Llobardia, hon se'n fan molts, que si són fets en dia de diumenge, que nunca se'n falla dengú, encara que lo (f. 30) diumenje sia cosa vedada fer faena temporal; però moltes coses aprèn l'ome qui va per lo món [...]» (ff. 29v-30).

Molts dels fragments constitueixen receptes medievals molt comunes, i per aquesta raó és interessant analitzar les diverses variants procedimentals proposades per uns i altres textos. En particular, perquè alguns temes, significativament, són pròxims a altres parts del mateix manuscrit de BNM que no es corresponen amb l'obra de Gottfried. Concretament, coincideix el procediment de l'elaboració amb la *Receta de la buena composta* de BNM ff. 218r-224r, on s'ensenya a fer compota de sidra, albercocs, pomes, peres, taronges, codonys. Així, per exemple, el mètode de confeccionar «carn de codony cordial» és similar al mètode del codony del fragment de BNM f. 219r. Així mateix, les receptes per a la mel rosada i la conserva rosada també es descriuen en el fragment traduït per Ferrer Saiol, tot i que el procediment és diferent, ja que Ferrer Saiol indica que les diferents barreges es deixin reposar a sol i serena, mentre que el procediment bàsic de BnF és la cocció.⁴¹ Comparant amb altres obres, podem establir paral·lelismes entre el procediment descrit a *De marçapà d'ametles* en el capítol XXVIII amb *Per fer mersepà* del receptari de cuina barceloní conegut com *Llibre de totes maneres de confits*:⁴²

41. Capuano (1990: 156-157).

42. Santanach i Suñol (2004: 290).

«75. Primo, pren ametles, una liura e tres onces. Sien bollides al foc a modo que s'esqualden e puys pelas e pica-les bé aregent en manera que no tornen olioses, mullant tostemp lo box ab aygua en modo que n'i entre fins a mig got. E quant les ametles seran ben picades, pren sinc onces de sucre fi pasat per sedaç e mescla-u ensemps dins lo morter picant-lo molt fort. Aprés, ajes una quasola de aram o de ferro e unta-li hun poch (27v) poch (sic) lo sol ab oli de ametles dolçes, e puys pren una neula en manera que tingua tot lo sol. E pendreu la pasta del maçapà e aplana-la tot rodó un dit en gros e damunt salpica hun poch de aygua-ros. E aprés, ajau hun poch de sucre pulverisat e salpicant-lo damunt l'aygua-ros, e puys posa al forn, mas guarda que lo forn no sia maça qualent. E quan aurà bollit una bona estona, trau la casola del forn ab lo maçapà. E puys lexau-lo reposar que's refreda, que ell se deu tornar dur e crebaçat, e tal és bo. E aquesta és la manera de fer marçapans». (BnF ff. 27r-27v)

«Per fer mersepà, tu pendràs les ametles e escaldar-les-as; he perrades, rentar-les-as. E, con sien rentades, estrendràs-les ab un drap sobre un guarbell e possar-les-as a l'ayre ben ·iii· o ·iiii· jorns, fins que sien ben axutes. E aprés pendràs-les de poc en poch ab un morter e picar-les-as, he muleràs lo box ab un poc d'aygua-ros per tant que no fassa oli; e, com serà ben picat tot, en ·i^a lliura de metles metràs ·i^a lliura de sucre. E tornar-bo-has picar he mesclar; e, com serà picat, aureu neules de sucre he matreu de aquella pasta desobre les dites neules en grux de mig dit, en forme que les dites neules sien cubertes. E aprés aureu sucre ben molt he salguar-le-n'ets demunt; e aprés aureu unes leres o grexoneres ben netes he fregades, he metreu-les dedins; e portar-les-beu al forn he coguen un xich».

Com hem assenyalat a la introducció, BnF és un manuscrit miscel·lani on apareixen còpiades quatre obres diferents. La segona obra del manuscrit, copiada entre els folis 30v i 62r (que segueix, per tant, el text de Gottfried i al darrer bloc de capítols no identificats), és paral·lel al text del «Pal·ladi arromançat» del manuscrit 754 de la Biblioteca de Catalunya (a partir d'ara BC)⁴³ entre els capítols I i V, ambdós inclosos. El capítol VI de BC, en canvi, no es troba en aquesta segona part; no obstant, alguns dels seus fragments els podem trobar entre el tractat de Gottfried, en concret els capítols BnF 35, 42 i 44. Vegem-ne alguns fragments per apreciar la proximitat en contingut i en vocabulari entre els dos manuscrits (taula 3):

43. Piccat (1992); Capuano (2009).

Taula 3. Paral·lelismes entre BnF i el capítol VI de BC

BnF ff.15r-17r	BC ff. 123v-124v
«35. Capítol com lo vi se comença a corrompre. Sia ubert lo bonó de la bóta e estiga axí un dia e una nit e exir-n'à lo mal ayre. E aprés sia pres del dit vi e bollit en tanta quantitat que tot lo vaxell ne puxa ésser escalfat. En quant tot lo vi sia ben bullent, metràs-lo dins la bóta, e lo bonó sia ben tapat ab argila e estopa, e estiga's axí e tornarà bo. [...]». (BnF f. 15r)	«De adobar vi affollat. Qui volrà vi affollat a la primera bonesa axí lo y pot tornar si's vol. Quant lo vi se comensa affollar ni corrompre, sia ubert lo bonó de la bóta e exirà d'aquí lo mal aere e ncara la sutzea. Item, farà hom bullir de aquell mateix vi en tanta quantitat que tota la bóta ne puxa ésser scalfada. E quant bullirà lo dit vi, serà mes en la bota e sia fortment tanchada. E aquestes coses són preuades per cert». (BC f. 123v)
«[...] E si lo dit vi és tèrbol met-i pólvora de gix, e la rayl de la falguera mesa dins lo vaxell no lexa enagrir lo vi. [...]». (BnF f. 15r)	«Item, la rabil de la falguera mesa en la bóta no lexa lo vi enagrir tant quant s'i stà». (BC f. 123v)
«Per conservar vi. 42. Per conservar vi qui comença's a puntar per torna's agra, pren un fil d'empalomar e liga-li al cap una pedra e puy enfila'l tot de pomes dolces, quan sien palades e vuidades del cor e fetes a quarts, e puy met-lo dins la bóta en modo que vinga fins al fons, e axí perdrà tota mala sabor». (BnF f. 17r)	«Item, diu Pal·ladi que vi, si ha mudat de color o de sabor, hages pomes e talla-les e nous e enfila-bo tot en bun fil e mit-lo per la bononera e penja'l per lo vi avall e mit-bi bun puny de sal, e tornarà en sa color e sabor». (BC f. 124v)

Font: elaboració pròpia.

De la mateixa manera, la traducció de Gottfried de BNM és precedida i continuada i la de BnF continuada per fragments pròxims entre ells i també a BC,⁴⁴ corresponents, concretament, al llibre tercer (taula 4) i al llibre cinquè de Pal·ladi (taula 5):

44. S'analitza la proximitat de BnF amb el tractat d'agricultura de Miquel Agustí a: Martí Escayol 2008.

**Taula 4. Rúbriques dels capítols paral·lels entre BnF, BC i BNM
i el llibre tercer de Pal·ladi**

BnF ff. 43r-51r	BC ff. 114v-117v	BNM ff. 211v-214r Memòria de les maneres de les laurons
«Del libre terç Paladi. Lo qual parla de empeltar arbres, vinyes, pares, hortalices quant hom vol empeltar dos coses se deu guardar que l'arbre qui vol empeltar estiga de sabó [...]». (BnF f. 42v)	«Libre terç o tercera part lo qual tracta dels arbres, vinyes e parres, hortalices a empaltar». «Com vol empaltar, dues coses deu hom guordar la primera que l'arbre que hont vol empaltar que sia en saba [...]». (BC 114v)	«[Q]uel enserir debe hombre guardar dos cosas. La una que el árbol que deve ser enxerido sea en saba [...]» (BNM f. 214r) «Los enxiertos deven ser bien espesos de borrons». (BNM f. 214r)
«De aportar empels». (BnF f. 43r)	«De adur empelts». (BC 115r)	
«De empeltar figueres». (BnF 43v)	«De empaltar figueres». (BC 115r)	«Higueras a Sant Joban de junio». (BNM f. 214r)

Font: elaboració pròpia.

Taula 5. Rúbriques dels capítols paral·lels entre BnF, BC i BNM i el cinquè llibre de Pal·ladi

BnF ff. 56v-62r	BC 119v-122r	BNM 211r-214v memoria de les laurons
« <i>Del libre quint Paladi</i> ». (BnF f. 56v)	« <i>Libre quint o quinta part del libre en lo qual se tracta de sembrar e plantar cols e moltes natures de ortalices</i> ». (BC f. 119v) « <i>De cols de hivern</i> ». (BC f. 119v)	« <i>[L]a simiente de las coles verdes de invierno [...]</i> ». (BNM f. 211v)
« <i>De cols de Pasqua</i> ». (BnF f. 57r)	« <i>De cols de Pascha</i> ». (BC f. 119v)	« <i>Coles verdes que son buenas a Pasqua [...]</i> ». (BNM f. 211v)
« <i>De cols per lo estiu</i> ». (BnF f. 57r)	« <i>De cols d'estiu</i> ». (BC f. 120r)	« <i>Simiente de coles verdes que son buenas en setiembre o en octubre [...]</i> ». (BNM f. 211v)
« <i>De cols de Secília</i> ». (BnF f. 57v)	« <i>De cols de Sicília</i> ». (BC f. 120r)	
« <i>De erbolam de Pasqua</i> ». (BnF f. 58r)	« <i>De erbolam de Pascha</i> ». (BC f. 120r)	« <i>Spinacas, armuelles, bledes e bretons siembra hombre en enero o en março</i> ». (BNM f. 211v)
« <i>De erbolam encara</i> ». (BnF f. 58r)	« <i>De erbolam</i> ». (BC f. 120r)	
« <i>De spinabcs</i> ». (BnF f. 58r)	« <i>De spinachs</i> ». (BC f. 120r)	
« <i>De spinachs encara</i> ». (BnF f. 58v)	« <i>De Spinabcs</i> ». (BC f. 120r)	« <i>Spinacas se siembran de mediante setiembre fasta a mediados de octubre</i> ». (BNM f. 212r)
« <i>De letugues</i> ». (BnF f. 58v)	« <i>De letugues</i> ». (BC f. 120v)	« <i>Lechugas tempranas</i> ». (BNM f. 212r)
« <i>De letugues enquara</i> ». (BnF f. 59r)	« <i>De letugues</i> ». (BC f. 120v)	« <i>Lechugas tempranas se siembran en la luna vieja de mediante setiembre fasta mediado de octubre</i> ». (BNM f. 212r)
« <i>De carabaçes</i> ». (BnF f. 59r)	« <i>De carabaces</i> ». (BC f. 121v)	« <i>[C]alabazas se siebran de mediado enero fasta [...]</i> ». (BNM f. 213r)
« <i>De plantar alls</i> ». (BnF f. 59r)	« <i>De alls</i> ». (BC f. 120v)	
« <i>De plantar scalunyes</i> ». (BnF f. 59v)	« <i>De Scalunyes</i> ». (BC f. 120v)	

continua

continuació

«De plantar e sembrar porros». (BnF f. 60v)	«De porros e cebes». (BC f. 120v)	«Puerros e cebolla porrera siembra hombre en luna vieja [...]». (BNM f. 212v)
«De carabaçes primerenques». (BnF f. 61v)	«De carabaces primarenques». (BC f. 121v)	
	«De cebes rodones de salvar». (BC f. 121r)	«[C]ebolla redonda de salvar se debe sembrar en luna vieja [...]». (BNM f. 212v) «[Q]ui quiere aber simiente de cebollas tome de las mas bellas [...]». (BNM f. 212v)
	«De cebes rodones». (BC f. 121r)	«Cebolla redonda para pastor [...]». (BNM f. 213r)
	«De ravens». (BC f. 121r)	«Rávanos planta hombre todo anyo mas en especial quieren que los planten en março o en julio». (BNM f. 212r)
«De plantar naps». (BnF f. 61v)	«De naps». (BC f. 121r)	«Los nabos se siembran en julio [...]». (BNM f. 213v)
«De plantar cberenies». (BnF f. 62r)	«De xeremies». (BC f. 121v)	
	«De melons, albudeques, cindries, cogonbres e alberginies». (BC f. 121v)	«Cogombres, melones, albudeques, alberginies siembra hombre en la luna nueva de febrero o de março [...]». (BNM f. 213r)

Font: elaboració pròpia

Conclusions

Les versions ibèriques de l'obra de Gottfried evidencien múltiples possibilitats d'estudi futur. Es palesa que cal matisar més exhaustivament l'arbre genealògic de les traduccions de l'autor alemany mitjançant la comparació amb d'altres versions no estudiades i aprofundir en l'anàlisi lexicològica de les diferents versions, així com en les tècniques de traducció. Podem concloure aquí que, quant a les versions ibèriques, tot i que semblaria lògic plantejar una relació de dependència entre elles, tant la identificació de les diferències com les diferents composicions textuais ens inclinen a pensar que són independents entre elles.

En un altre nivell d'anàlisi, l'obra de Gottfried i les seves versions i contextualitzacions permetria aprofundir en l'estudi concret de les tècniques agrícoles de l'època, i seria molt interessant poder establir una possible recepció de l'obra de Gottfried en manuals agrícoles

posteriors. Hem de destacar, respecte a aquest punt, el significat intrínsec que posseeix una traducció d'un text d'autor alemany escrit mentre residia a Itàlia i transmès pel Mediterrani i la resta d'Europa. Es tracta d'una obra que vincula la literatura agrícola de la Península Ibèrica amb la del Mediterrani i aquesta amb la del nord d'Europa. Aquesta circulació d'idees és molt significativa, particularment pel que fa a la tradició escrita, en suggerir una matisació a la dicotomia entre l'agricultura meridional i la del nord d'Europa.

En conclusió, la present anàlisi comparativa ha establert les bases per al reconeixement de les versions ibèriques de l'obra de Gottfried dins de la bibliografia internacional. La confrontació amb les versions alemanya i anglesa ha palesat l'alta proximitat en estructura i contingut entre aquestes, així com la necessitat d'una anàlisi comparativa entre elles per configurar un retrat més aproximat de la primera versió escrita pel mateix Gottfried i, per tant, per configurar un retrat més aproximat a la literatura medieval i a la seva transmissió territorial i temporal.

APÈNDIX. Correspondència dels capítols entre BNM, BnF, G i E

BNM10211	BnF	L	G	E
ff. 224r-224v «[A]quí comiença el tratado de plantar o enxerir árboles o de conservar el vino segunt Albert»		Cap. 1, ff. 33r-33v De plantationibus pomorum e pirorum	Cap. 1, ff. 60r-63r	f. 19r-21r
f. 224r«[L]a primera e la mas acostumbrada e mas comun es [...]»	f. 1r			
f. 224v«[L]a segunda manera es así mesmo mucho acostumbrada [...]»	f. 1r			
ff. 224v-225r«[L]a tercera doctrina de enxerir es mucho graciosa»	Cap. 3, f. 1v			
ff. 225r-225v «[L]a quarta doctrina de enxerir es que si de semejante manera como la precedente»	Cap. 4, f. 2r			
ff. 225v-226r «[L]a quinta manera de enxerir me fue mostrada en Barberia»	Cap. 5, f. 2v			
ff. 226r-226v «[L]a sexta manera de enxerir o de plantar es que si quieres que el primer anyo faga fruto en un árbol viejo»	Cap. 6, f. 3r			
f. 226v «[L]a VII doctrina de plantar o enxerir arbor que el su fructo no aya cuesco o pinyol»	Cap. 7, f. 3v	Cap. 2, ff. 34r Ut poma estant sine nucleo	Cap. 2, f. 63v	Cap. 1, f. 21r
ff. 226v-227r «[L]a viii doctrina de plantar arbor es de mançano»	Cap. 8, f. 3v		Cap. 3, f. 63v	
f. 227r «[L]a IX manera de plantar arbor es que se faga el pomo o fructo bermejo [...]»	Cap. 9, f. 4r	Cap. 3, ff. 34r Quomodo poma colantur in arboris	Cap. 4, ff. 63v-63v	Cap. 2, f. 21r
ff. 227r-227v «[Q]ue los perales puedan faser peras laxativas mostralo Ricart en el su Libro de las plantas disiendo sea tomada estamenya»	Cap. 10, f. 4r	Cap. 4, ff. 34r Quo sunt fructus arboris estente	Cap. 5, ff. 63v-64r	Cap. 3, f. 21v
ff. 227v-228r «[Q]ue el arbor viejo començandose a secar pueda renovar muéstralo Aristótil en el Libro de las plantas disiendo que le sea descubiertas las rayses»	Cap. 11, f. 5r	Cap. 5, ff. 34v Quomodo arbor vetus incipie areste	Cap. 6, ff. 64r-64v	Cap. 4, f. 22r
f. 228r «[A]ristótil en el Libro de las Plantas ensenya del milgrano agro que deve ser cavado en torno»	Cap. 12, f. 5r	Cap. 6, ff. 34v Quo frutus acetosi efficiat in arboris dulcos	Cap. 7, ff. 64v-64v	Cap. 5, f. 22r

continua

continuació

f. 228r «[S]i quieres que en peral o mançano sea fallada perla o piedra preciosa, girofle, navaja o dinero»	Cap. 13, f. 5v	Cap. 7, ff. 35r Si vis ut aliqua res qualcus fruit fit in pomum	Cap. 8, ff. 64v-65r	Cap. 6, f. 22v
f. 228v «[S]i quieres aber muchas moras e luego toma una rama de salse o dalber blanco [...]»	Cap. 14, f. 5v	Cap. 8, ff. 35r Quo planta celsus i. arbor mororum	Cap. 9, ff. 65r-65r	Cap. 8, f. 23r
f. 228v «[S]i quieres plantar almendros o avellanos o ceresos o ciruelos»	Cap. 15, f. 6r	Cap. 9, ff. 35r De amigdalalis arboribus plantandio avellana	Cap. 10, f. 65r	Cap. 7, f. 23r
f. 228v «[S]i quieres que el priscal que comiença a secar se sea retornado»	Cap. 16, f. 6r	Cap. 10, f. 35r Pomorum e cerasorum ut persicorum Cap. 11, f. 35v Si persicum languis incipicit	Cap. 11 f. 65v	Cap. 9, f. 23v
		Cap. 12, f. 35v Contra vineo in persico aut in alio arboribus Cap. 13, f. 35v Si poma persia incipient cadere	Cap. 12 f. 65v	Cap. 10 f. 23v
		Cap. 14, f. 35v Ut poma sine putriestat	Cap. 13 ff. 65v-65v	Cap. 11 f. 23v
		s.c. f. 35v Si vis ut nuclui priscoris siant nuces Cap. 15, f. 35 v Ut persicus magna poma produciat	Cap 14 f. 65v	Cap. 12 f. 23v
		s.c. f. 35v Item poma persici...		Cap. 13 (sin título) f. 23v

continua

continuació

ff. 229r-229v «[S]i quieres que en el grano o cuesco de los priscos sea escrito de alguna color o pintado aquello que an plasera tal arbor es dicho arbor pintado o priscal pintado»	Cap. 17, f. 6v	Cap. 16, f. 35v Ut in nuclois persicoris escriptura e pintani seat	Cap. 15, ff. 66r-66r	Cap. 14, f. 24r
f. 229v «Si por abentura gusanos nasceran en los maçanos o pomos del principal o en otro arbor [...]»	Cap. 18, f. 7r	Cap. 17, f. 36r Si poma persici incipiat esse rubiosa e putrida	Cap. 16, f. 66r	Cap. 15, f. 24r
f. 229v «Si quieres que los fructos del membrellars cresca e sea grandes»	f. 7r	s.c., f. 36r Cottonemus transplanta	Cap. 17 f. 66v	Cap. 16, f. 24r
		s.c. f. 36r Si volens ut pomum cotoni cum...	Cap. 18 f. 66v	Cap. 17 f. 24r
		Cap. 18, f. 36r Ut nucli persicoris mediantur esse nuceos	Cap. 19 f.f 66v-66v	Cap. 18 f. 24r
ff. 230r-231r «[C]eresas aman la tierra humida e agresta»	Cap. 19, f. 7v	Cap. 19, ff. 36r-36v De cerasa plantatione per si putrestes incipiat	Cap. 20 f. 67r	Cap. 19 f. 24v-25r
			Cap. 21 ff. 67r-67r	
		Cap. 20, f. 36v Ut cerasa mudiant sine ossibus e lapidibus Cap. 21, f. 36v De tribus speciebus cerasoris	Cap. 22 ff. 67r-67v	Cap. 20 ff. 25r-26r
		Cap. 22, f. 37r De plantatione prunis	Cap. 23 ff. 67v-68r	Cap. 21 f. 26r
			Cap. 24 f. 68r	
ff. 231r-231v «[C]astanyeras multiplicar»	Cap. 20, f. 9r	Cap. 23, f. 37r-37v De plantatione castanee	Cap. 25, ff. 67r-68v	Cap. 22, f. 26r-26v
f. 231v «[S]i quieres que las nisperas multipliquen e crescan asy como me lo enseyó un caballero»	Cap. 21, f. 9v	Cap. 24, f. 37v De nespilis plantandi	Cap. 26, f. 68v	Cap. 23, f. 26v

continua

continuació

f. 231v «[...]de la multiplicación del enxuto de figueras o de las oliveras [...]»			Cap. 27, f. 68v	
f. 231v «[S]i quieres que en el tu vergel aya muchos rosales [...]»	Cap. 22, f. 9v	Cap. 25, f. 37v De rosas plantandi	Cap. 28, ff. 68v-69r	Cap. 24 f. 26v Cap. 25 f. 27r
ff. 231v-232r «[S]i quieres melones, cogombros, albudeques e calabças plantar [...]»	Cap. 23, f. 10r	Cap. 26, f. 37v De melonibus e cucumbus Cap. 27, f. 38r De cucurbitus	Cap. 29, ff. 69r-69v	Cap. 26, f. 27r- 27v
		Cap. 28, f. 38r Quomodo meloneos dulcos siant		
f. 232r «En qual manera la salvia se deve nodrir i estercolar no conviene de presente dezir»		Cap. 29, f. 38r De salvia Cap. 30, f. 38r Ut apud por rapa que estat magna	Cap. 30 ff. 69v-69v Cap. 31 f. 69v	Cap 27 f. 27v Cap. 28 f. 28r
ff. 232r-232v « E semejante se fará el nabo»		Cap. 32, f. 38r Qualit amelanus fit flader Cap. 31, f. 38r Quomodo rape dulco stant	Cap. 32 ff. 69v-70r Cap. 33 f. 70r Cap. 34 f. 70r	Cap. 30 f. 28r Cap. 29 f. 28r
f. 232v«De plantar çepas todos los labradores de tierra lo saben»	Cap. 24, f. 10r	Cap. 33, f. 38v De vite	Cap. 35, ff. 70r-70r	Cap. 31, f. 28r- 28v

continua

continuació

f. 233r «[Q]ue la uva sea grande e bella e menos de granos»	Cap. 25, f. 10v	Cap. 34, f. 38v Quomodo fit vitio furono sine apillo Cap. 35, f. 38v De vite nimo stili	Cap. 36 f. 70v	Cap. 32 f. 28v
		Cap. 36, f. 38v Ut rue viti foranut botro albos e rubeos	Cap. 37 ff. 70v-70v	Cap. 33 f. 29r
		Cap. 38, f. 39r Quo viteo ignobileo fiat nobileo	Cap. 38 f. 70v	Cap. 34 f. 29r
f. 233r «[Q]ue la çepa pueda crescer en medi del çereso [...]»		Cap. 39, f. 39r Ut uva crescat in ceraso arbore	Cap. 39, ff. 70v-71r	Cap. 35, f. 29r- 29v
f. 233r «Que querrá faser parra o çepa triaguera que faga uvas e vino con triaga»		Cap. 37, f. 39r Quo fit vitio tyriaca per forono uva tiriaci	Cap. 40, ff. 71r-71v	Cap. 36, f. 29v
ff. 233v-234r «[D]e plantar arbores»	Cap. 26, f. 11r		Cap. 41, ff. 71v-72r	Cap. 37, f. 29v
ff. 234r-234v «[Q]ue para conservar peras e pomas [...]»	f. 11v	Cap. 40, f. 39v Quo modo preservat poma, pera totoma uva e rasina		
ff. 234v-235v «[F]ogates que se pueden conservar por un anyo o mas. E fasese por aquesta manera»		Cap. 41, f. 40r Quo de cerasio	Cap. 42 ff. 72r-73r	Cap. 38 f. 29v- 30v
		Cap. 42, f. 40 r Quo preservant cerasa		Cap. 39 ff. 30v- 31r
			Cap. 43 f. 73r	
		Cap. 43, f. 40 r Quo suat ameos fructus recont ant flores fructum Cap. 44, f. 40r Quo arbores ante vite repriant amilis fructus et dimitus...	Cap. 44 ff. 73r-73v	Cap. 40 f. 31r

continua

continuació

ff. 235v-236r «[S]i alguno abrá fiebre continua de demadra vino»	Cap. 27, f. 12r	Cap. 45 Quo fit vinum, pomorum, pirorum, prunorum e malorum granatum	Cap. 45, f. 73v-7v	Cap. 41, f. 31r-31v
f. 236v «[Q]ueriendo tractar por amor de Dios cada ty de conservar el vino no ay muchas partes»		Cap. 46. f. 40v De vino restante in vite	Cap. 46, f. 7v-74r	Cap. 42, f. 31v
ff. 236v-237r «[L]os vinos que antes que sean maduras las uvas seran cogidas todos se podrescen conservar»	Cap. 28, f. 12r	Cap. 47, f. 40v Quando sus in vindemia vinum colligendum	Cap. 47, f. 74r-74v	Cap. 42 f. 31v-32r
		Cap. 48 De signus maturitatis uva		Cap. 43 f. 32r
				Cap. 44 ff. 32r-32v
ff. 237r-237v «[N]ecesaria cosa ab que aquellos que pisaran las uvas e faran aquello que sean limpios [...]»	Cap. 29, f. 12v	Cap. 49, De canteli tam un torcular per	Cap. 48 f. 74v	Cap. 45 f. 32v
			Cap. 49 f. 74v-75r	
f. 238r «[A] faser mucho noble vino. Asi se fase como veras que en el se servir o hervor pacesa e sea hun poco a un atadental meten caliente»	Cap. 30, f. 13r	Cap. 50, f. 41v Quo gorbi palon e quida alii perant sua vasa	Cap. 50, f. 75r-75v	Cap. 46, f. 32v
ff. 238r-238v «[Q]el tiempo de las vendimias será pluvioso»	Cap. 31, f. 13r	Cap. 51, f. 41v Quo si tempus sit pluviosus in vendimi	Cap. 51 f. 75v	Cap. 47, f. 33r
		Cap. 52, f. 41v Quo triplex vinum ex eos vase potios	Cap. 52 f. 75v-75v	Cap. 48 f. 33r
			Cap. 53 f. 75v-76r	Cap. 49 f. 33r
				Cap. 50 f. 33r-33v

continua

continuació

ff. 238v-239r «[S]egunt que disen los griegos que si quieres cognoscer el vino o el mosto si ay han metida agua mete una pera dentro del vino»	Cap. 32, f. 14r	De Anatolio quod sunt duditor vini. Quod posit si vunt seat aqua	Cap. 54, f. 76r-76r	Cap. 51, f. 33v
f. 239r «[S]egunt que dise Socrates. El tiempo en el qual los vinos se mudan y se debilitan es en los meses en los que los el sol es en el su estado de puxar o de descender»	Cap. 33	f. 42r-42v In quibus temporibus vinum tranfuisap debet	Cap. 55, f. 76r-76v	Cap. 52 f. 34r
f. 240r «E que esto por los vientos o por la frialdat o por la calor o otra semejante cosa la quel seria enojo de o de cada uno»			Cap. 56, f. 76v-77r	Cap. 53 f. 34r
ff. 240r-240v «[A]gora fablaremos de las senyales pronosticando e declarando el vino y su mudara ya e sea que no sea mudado»	Cap. 35, f. 15r (no coincidente) Cap. 36, f. 15v (no coincidente)		Cap. 57, f. 77r-77v	Cap. 54, f. 34r-34v Cap. 55, f. 34v-35r
ff. 241r-242r «[S]i quieres guardar que el vino no se corrompiera luego nin en el tiempo que el mosto es dela farás la canyella de la bota o cuba por do el vino deve sallir de madero de enebro» f. 242r-243r «[D]icho abemos de la conservaçion del vino que en tiempo por venir non se mude niin se podresca»	Cap. 38 f. 16r (no coincidente)	f. 43v De vino ad corrupto per not marsum quomodo reformatur	Cap. 58 f. 77v-79r	Cap. 56, f. 35r-35v
	Cap. 42 f. 17r (no coincidente)		Cap. 59 ff. 78v-78v	Cap. 57 f. 36r
	Cap. 43 f. 17r (no coincidente)		Cap. 60 ff. 78v-79r	Cap. 58 f. 36r-37r
	Cap. 48 f. 18r Cap. 49 ff. 18r-18v Cap. 50 f. 18v	f. 44v De vino per vae mals provato si multo sapit remedio		Cap. 59 f. 37r
		f. 44v De vino que acestere incipit		Cap. 60 f. 37r
ff. 243r-243v «[E]n que en los precedentes no abemos fecha mecion del vinagre siguese que aquí determinemos de vinagre»	Cap. 45, f. 17v (no coincident)	f. 45r Quomodo multipliciter fit acetum	Cap. 61 (sumari)	Cap. 61 f. 37r-37v
	Cap. 46, f. 17v (no coincident)			Cap. 62 f. 37v

continua

continuació

ff. 243v-244r «[A] clarea o el priment bueno en aquesta forma se fasen segunt los Calabreses»	Cap. 47, f. 17v (no coincident)	f. 45r Quomodo diversimode fit claretum non solutum pro sanis, sed solutum pro infirmis	Cap. 62 (sumari)	Cap. 63, f. 37v-39r
		f. 45r De vino medicinale	Cap. 63 (sumari)	
		f. 45v De vino absintiato		
		f. 45v De vino provocante vomitar	Cap. 64 (sumari)	Cap. 64, f. 39r
		f. 45v De vino restigente fluxunt	Cap. 65 (sumari)	Cap. 65, f. 39v
		f. 45v De vino dint purgante ventris	Cap. 66 (sumari)	
		f. 45v De vino purgantes sanguinidus	Cap. 67 (sumari)	Cap. 66, f. 39v
		f. 45v De vino purganto colorans		
		f. 45v De vino purganto flegma		
		f. 45v De vino purgante melancolians	Cap. 68 (sumari)	

Font: elaboració pròpia.

Agraïments

El treball s'ha realitzat dins del marc del projecte de recerca finançat Inventario, estudio y divulgación de la documentación privada en la Cataluña Moderna (HUM2007-6069/HIST), i amb el suport concedit per la I Beca Emili Giralte (Vineum-Museu de les Cultures del Vi de Catalunya) per a l'edició crítica del manuscrit BnF 291. Agraïm també les facilitats aportades pel professor Thomas Capuano per accedir al manuscrit en llatí i els valuosos consells i correccions del professor Lluís Cifuentes.

Bibliografia final

AMBROSOLI, Mauro (1997). *The wild and the sown: botany and agriculture in Western Europe, 1350-1850*. Cambridge: Cambridge University Press.

ANKENBRAND, Roswhita (1970). «Das Pelzbuch des Gottfried von Franken». *Inaugural Diss.* Heidelberg.

BEVILACQUA, Pietro (1981). «Catastrofi, continuità, roture nella storia del Mezzogiorno». *Laboratorio Politico*, 5-6, p. 57-82.

BOHIGAS, Pere (1985). *Sobre manuscrits i biblioteques*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.

BONNET, Delphine (1995). *Un manuscrit catalan du xv siècle «De re rustica»* (Tesi de llicenciatura inèdita de la Universitat de Paris X-Nanterre, dirigida per Henri Bresc.)

BRAEKMAN, Willy L. (1985). «Bollard's Middle English Book of Planting and Grafting and its Background». *Studia Neophilologica*, 57, p. 19-39.

BRAEKMAN, Willy L. (2003). «Geoffrey of Franconia: his influences, his friend Nicolas and the mysterious master 'Daniel'», Gross, Dominik - Reininger, Monika (eds.). *Medizin in Geschichte, Philologie und Ethnologie: Festschrift für Gundolf Keil*. Würzburg: Königshausen & Neumann, p. 230-244.

BRAEKMAN, Willy L. (1989). *Geoffrey of Franconia's book of trees and wine*. Brussel-les: Omirel.

CABALLERO, Pablo (1988). «El concepto de 'error' y el criterio de enmienda». *Incipit*, VIII, p. 73-80.

CAÑIZARES, Patricia (2000). «Los 'errores' de una traducción medieval: la versión castellana de la *Historia de septem sapientibus*». *Cuadernos de Filología Clásica: Estudios latinos*, 18, p. 293-302.

CAÑIZARES, Patricia (2004). «Técnicas de traducción en el siglo xv castellano: la *novella* de Diego de Cañizares a la luz de su original latino». *Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos* (Madrid), vol. 24, núm. 1, p. 53-81.

CAPUANO, Thomas (1994). «The Agricultural Texts Appended to the Fourteenth-Century Iberian Translations of Palladius». *Manuscripta. A Journal for Manuscript Research*, 38, p. 253-63.

CAPUANO, Thomas (ed.) (1990). *Paladius Rutilius Taurus Aemilianus. Obra de agricultura traducida y comentada en 1385 por Ferrer Sayol*. Madison—Hispanic Seminary of Medieval Studies.

CAPUANO, Thomas M. (1998). «Capitols singulars de les llauors que deuras sembrar: a late medieval planting guide for the Spanish Levant». *Catalan Review*, 12, p. 23-35.

CAPUANO, Thomas M. (2006). «Una nueva versión catalana del *Opus agriculturae* de Palladio». *Romance Philology*, 59, p. 231-239.

CAPUANO, Thomas M. (2009). «Early Catalan Agricultural Writing and the *Libre o regla o ensenyament de plantar o senbrar vinyes e arbres...*», *Biblioteca Digital de Ciència.cat*, Novembre. Universitat de Barcelona http://www.sciencia.cat/biblioteca/documents/Palladi754_Capuano.pdf [Consulta: 25 de gener de 2010].

CARABAZA BRAVO, Julia María (1994). «Una versión catalana de un tratado agrícola anda-

lusí». GARCÍA SÁNCHEZ, Expiración (ed.). *Ciencias de la Naturaleza en al-Andalus. Textos y estudios*, 3, Granada: CSIC, p. 169-92.

CIFUENTES, Lluís (2002) (2a ed. revisada i ampliada l'any 2006). *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Palma: Universitat de les Illes Balears.

DA SIGNA, Boncompagno (2004). *De malo senectutis et senii: un manuale duecentesco sulla vecchiaia*, edizione critica e traduzione a cura di Paolo Garbini. Tarnuozze (Firenze): SISMEL-Edizioni del Galluzzo. Traducció espanyola: *Boncompagno da Signa* (2005). *La rueda del amor - Los males de la vejez y la senectud - La amistad*, trad. Antonio Cortijo Ocaña. Madrid: Gredos.

EAMON, William (1996). *Science and the Secrets of Nature: Books of Secrets in Medieval and Early*. Princeton: Princeton University Press, p. 382.

EIS, Gerhard (1944). *Gottfried's Pelzbuch. Studien zur Reichweite und Dauer der Wirkung der mittelhochdeutschen Fachliteratur*. Brünn, Wien, München: Fachschriftenverlag.

ELLIS, Roger (2008). *The Oxford History of Literary Translation in English*, vol. 1. Oxford: Oxford University Press.

FRIEDMAN, John B. (1998). «Safe Magic and Invisible Writing in the Secretum Philosophorum». FANGER, Claire (ed.). *Conjuring Spirits: Texts and Traditions of Medieval Ritual Magic*. University Park, Pa – Stroud: Pennsylvania State University Press, p. 76-86.

GARCÍA SÁNCHEZ, Expiración (1993-1994). «Traduccions catalanes de textos científics andalusíes en la Corona de Aragó». *Sbarq al-Andalus*, 10-11, p. 385-401.

GENTRY, Francis (2002). *A Companion to Middle High German Literature to the 14th Century*. Leiden, Boston, Colònia, Brill Academic Publishers, p. 331.

GIESE, Martina (2003). «Zur lateinischen Überlieferung von Burgundios Wein- und Gottfrieds Pelzbuch». *Sudhoffs Archiv*, 87, p. 195-234.

HARTMAN, Hudson T. i KESTER, Dale E. (1959). *Plant Propagation: Principles and Practices*. New Jersey: Prentice-Hall.

KEIL, Gundolf; MAYER, Johannes Gottfried (1998). «Die bairische Fassung des Pelzbuchs Gottfrieds von Franken: ihr Fachwortschatz und ihr Quellenwert für die historische Fachsprachenforschung». HOFFMANN, Lothar (ed.). *An International Handbook of Special-Language and Terminology Research / Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. Berlín, Nova York: W. de Gruyter, p. 2349-2354.

MARTÍ ESCAYOL, Maria Antònia (2008). «Les fons del Llibre dels secrets d'Agricultura de Miquel Agustí: el Ms754 de la Biblioteca de Catalunya i el Ms291 de la Bibliothèque nationale de France. *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 23, núm. 60, p. 289-311.

METTMANN, Walter (1980). «Eine Übersetzung des 'Kompendiums' von Ibn Wafid und andere altkatalanische Texte über die Landwirtschaft». *Romanische Forschungen*, 92, p. 350-358.

MOREL-FATIO, Alfred (1892). *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais [de la] Bibliothèque Nationale*. Paris: Impr. Nationale.

NEUHAUSER, Walter i SUBARIC, Lav (2005). *Katalog der Handschriften der Universitätsbibliothek Innsbruck. Teil 4. Cod. 301-400*. Viena.

ORLOB, G.B.: «History of Plant Pathology in the Middle Ages» en *Annual review of Phytopathology*, vol. 9 (1971) pp. 7-20, p. 9 i 15; i HOWARD, Ronald J.: «Cultural control of plant

diseases: a historical perspective», *Canadian Journal of Plant Pathology*, 18 (1996) p. 145-150.

PICCAT, M (1992). «Il *Tractat d'agricultura* del ms. 754 della Biblioteca de Catalunya».

FERRANDO, A, HAUF, A (eds.). *Miscel·lània Joan Fuster*. Barcelona, p. 45-65.

SANTANACH i SUÑOL, Joan (2004). *Libre de totes maneres de confits*. Barcelona: Barcino.

SCHMITT, Charles B. (1985). *Pseudo-Aristoteles Latinus: A Guide to Latin Works Falsely Attributed to Aristotle Before 1500*. Londres: Warburg Institute.

SCHNEIDER, Karin (1984). *Die deutschen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München: Cgm 691-867*. Wiesbaden: Harrassowitz.

THORNDIKE, Lynn i Pearl KIBRE (1963). *A Catalogue of Incipits of Mediaeval Scientific Writings in Latin*. Cambridge: Mediaeval Academy of America.

TUMMERS, Paul M.J.E. (1984). *Albertus (Magnus) Commentaar op Euclides' Elementen der geometrie*, 2 vol. Nimega: Ingenium Publishers.

WILLIS, Rick J. (2007). *The History of Allelopathy*. Londres: Springer.

WITTLIN, Curt J. (1976). «Les traducteurs au moyen âge», *Actes du XIII Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. Québec: Presses de l'Université Laval, p. 601-611.